

MEGÉRET

A 2013 TAVASZI ÍRÁSBELI TÖRTÉNELEM ÉRETTSÉGI FELADATAINAK
ÉS MEGOLDÓKULCSAINAK KRITIKAI ELEMZÉSE

BEVEZETÉS

A tudományos igényű szövegek tartományán belül húzódik egy érdekes választóvonal a szakmai kontroll mértékének dimenziója mentén. A határ egyik oldalára helyezhetők el a névvel megjelent, többször, többek által, formálisan is ellenőrzött publikációk, disszertációk, doktori dolgozatok; a másik oldalára pedig ezen munkák lektori jelentései, opponensi megjegyzései, ezen szerzők pályázatait elbíráló szakértői szövegek, stb. Ez utóbbi – nevezzük így – *gyengén kontrollált* tartomány írásai igen gyakran anonimizáltak, alig néhány olvasónak a kezébe jutnak el, akik – különböző okokból, de szinte soha – nincsenek abban a helyzetben, hogy az ilyen szövegeket szakmai szempontból elemezzék. Mindez azonban nem pusztán hiányosság: az esetek egy jelentős részében elvileg is nehéz lenne a szakmai kritika elválasztása a befolyásolási szándéktól.

Van azonban egy kivételes műfaj: az érettségi feladatsorok és megoldókulcsok. Ezen művek – érthető és méltányolható okokból – anonimizáltak, ugyanakkor mégis nyilvánosan hozzáférhetők, s rendszerint ösztársadalmi érdeklődést keltenek: az érettségien dől el, kiből áll majd a jövő értelmisége, s csak a közvetlen és közvetve érintettek (azaz az érettségizők, családtagjaik és tanáraik) száma százezres nagyságrendű. 2013. június 1-jén a magyar Google az „érettségi” és a „2013” keresőkifejezésekre 1,2 millió találatot dobott ki s bár ezek nagy többsége csak híradás vagy említés, elmondható, hogy az „érettségi-kommentár” tömeges, népi műfajjává vált. Ebben a véleménykavalkádban mintha elveszne a szakmai kritika hangja, az anonimizáltság pedig nem csak védi a feladatsorok szerzőit (és, természetesen, az érettségi tisztaságát), de meg is fosztja őket az érdemi válaszadásnak még az elvi lehetőségétől is.

MŰFAJI SAJÁTOSSÁGOK

A történelmi ismeretek számonkérésének módjai elhelyezhetők egy skálán, amelynek egyik végpontjában elsősorban tárgyi ismereteket kérnek vissza a diákoktól (tipikusan ilyenek például az évszámok, nevek, definíciók) – nevezzük ezt *T-típusú vizsgáztatásnak*. A skála másik végpontjában az ún. *K-típusú vizsgáztatás* állna, amelynek során a diáknak kompetenciáit kell mozgósítania, át kell látnia a fontosabb történelmi összefüggéseket, képesnek kell lennie források értelmezésére és kontextusba helyezésére, stb. (Például egy, a jobbágykérdésről szóló, az 1830-es években született megnyilatkozás kapcsán a diáknak ismernie kell a reformkor fogalmát, a kor fő társadalmi kérdéseit, a legfontosabb véleményformálókat és azok nézeteit; az „sem árt”, ha tisztában van Magyarország korabeli, Habsburg Birodalmon belüli helyzetével, stb.).

---

¹ Dupcsik Csaba: MTA TK (SZI), Repárszky Ildikó: Budapesti Fazekas Mihály Általános Iskola és Gimnázium

A fenti kezdetleges skálára azért volt szükségünk, mert a történelmi ismeretek 12. évfolyam végi nagy számonkérése² az utolsó évtizedben határozottan elmozdult a T-típus felől a K-típus irányába. Fontos megjegyezni, hogy a skála aszimmetrikus: miközben elvileg sem lehet elképzelni olyan vizsgáztatást, amely *kizárólag* a kompetenciák számonkérésén alapul, és nem követel meg *semmilyen* tárgyi ismeretet, addig elképzelhető olyan vizsgatípus, amely *szinte kizárólag tényanyag* elsajátítását, ha úgy tetszik, „bemagolását” kéri vissza. 2005-ig az egyetemek maguk határozták meg, hogy milyen középiskolai történelemtankönyv ismeretét követelik meg, s az írásbeli felvételen gyakorlatilag bármilyen tárgyi ismeretet kérdezhettek, amelyek ezen tankönyvekben szerepeltek (1. táblázat).

1. TÁBLÁZAT. „FELVÉTELI GYÖNGYSZEMEK”

Kérdés	Év, típus ³
Mit, kit illettek az alábbi megnevezéssel? „A legnagyobb ellenfél” ⁴	1994, jogi
Mikortól meddig élt Thököly Imre? Melyik évben vette nőül Zrínyi Ilonát?	1994, bölcsész
Hol maradt fenn számunkra Augustus önéletrajzának kétnyelvű másolata?	1994, közgazdasági
Az 1926-os népiskolai törvény eredményeként 1930-ig hány új tanterem épült?	1995, bölcsész
Nagyesszé: Reformeszmék és reformtörekvések, gazdasági és társadalmi gyökereik Magyarországon 1790-től az utolsó rendi országgyűlésig (30 pontért)	1995, közgazdasági
Mit jelent milleneum [sic!]? Adja meg a kiegészítést szabályozó törvény évszámát, számát! Esszé: Vezesse végig az olasz nemzeti állam megteremtését 476-tól [sic!] a XIX. század végéig!	1997, jogi
Mikor volt (év, hó, nap)? A Népszövetség első ülése A Kellog-Briand szerződés aláírása Párizsban A Berlin-Róma tengely létrejötte	1998, jogi
Melyik országban voltak az alábbi helyek 1914-ben, és melyik ország területéhez tartozik ma? Doberdo ⁵	1999, közgazdasági
Milyen nemzetiségű volt, milyen tisztséget viselt Francisco Madero? ⁶	2000, jogi
Kinek a leánya és ki volt az első magyar királynő? Kinek a leánya és ki volt Zsigmond második felesége? Az előbb említett házasságból született leánynak ki volt a férje és ebből a házasságból melyik magyar király született?	2001, jogi

Az 1990-es években tudatosan ezen „magoltató” rendszer leváltására törekedett a Nemzeti Alaptanterv (NAT), majd 2005-től az erre alapozott kétszintű érettségi rendszere, a kompetenciák fejlesztésének, a kontextusba helyezés képességének, a forrásértelmezés készségének előtérbe helyezésével. Az elterjedt várakozással szemben a Kerettanterv új változata – amely 2013 ősztől felmenő rendszerben határozza meg az 5. és a 9. évfolyam oktatását – *sem változtatott* ezeken a hangsúlyokon. „A

² A körülményes fogalmazást az indokolja, hogy az érettségi mai rendszere – ha nem is formáját, de *jelentőségét tekintve* – sokkal inkább a 2005 előtti *egyetemi felvételekre* hasonlít, mint a korabeli érettségikre.

³ A szerzők nem kutatási céllal, hanem tanítási gyakorlatuk során „gyűjtöttek”; a központilag írt írásbelinek három típusa volt: a jogi, közgazdasági és a bölcsész típusú.

⁴ Nem tévedés: tesztkérdésben, tehát még a kontextus sem segíthetett a válasz kitalálásában. A jó válaszhoz emlékezni kellett arra, hogy az egyetem által megkövetelt tankönyv egyik kitétele szerint Habsburg I. Lipót „legnagyobb ellenfele” XIV. Lajos volt (nem pedig az uralkodása alatt Bécsset is megostromló oszmánok).

⁵ A megoldókulcs szerint ma Szlovénia; a fennsík valóban átnyúlik, de a hasonló nevű város Olaszországban található.

⁶ Az egyetem által kért tankönyv egy „olvasmány”-nak minősített fejezetében említik az 1911-13 közötti mexikói elnököt.

középiskolai történelemtanítás a források önálló feldolgozásán alapuló, elemző jellegű, ami az összefüggések egyre önállóbb feltárását jelenti. Ugyanakkor törekedni kell a történelem élményszerű tanítására, közös feldolgozására... Az ismeret-átadással azonos súllyal kell kezelni a tanulói képességek – az ismeretszerzés, tanulás; a kritikai gondolkodás; a kommunikáció; valamint az időben és térben való tájékozódás – fejlesztését..., hogy a tanulók képessé váljanak önálló ismeretek szerzésére, értelmezésére, azokkal kapcsolatban önálló vélemény megfogalmazására” (Kerettanterv 2013: 1).

E sorok szerzői kifejezetten üdvözölik a kompetenciafejlesztés, a forrásközpontúság elvének középpontba emelését; sajnálattal meg kell azonban állapítaniuk, hogy ezen elv lefordítása az oktatási gyakorlat szintjére már korántsem egyértelmű siker. Mindenekelőtt: a „kötelező” tényanyag radikális csökkentése olyan mértéket öltött, hogy – jelenlegi formájában – gyakorlatilag összeegyeztethetetlen a forráselemzési és kontextusba helyezési készségek megkövetelt szintjével. Példának okáért: az ókori Rómából mindössze 2 császár nevét (Augustus és Constantinus) kell ismerni, ami nem önmagában érdekes, hanem mint tünet – annak tünete, hogy a római császárkorról alig kell tudni valamit. Viszont a Kerettanterv Fejlesztési Követelményeiben szerepel, hogy „*Ismeretszerzés statisztikai táblázatokból, grafikonokból, diagramokból. (Pl. gazdaság, gazdálkodás a császárkorban.)*”⁷ Féltreértés ne essék: nem többet szeretnénk a tananyagba a római császárok koráról, csak a követelmények konzekvens voltát.

A megkövetelt tárgyi tananyag csökkentéséről döntők ugyanis, stílszerűen fogalmazva, nem merték *átlépni a Rubicont*, nevezetesen azt, hogy teljes korszakokról „lemondjanak”. Továbbra is éppúgy tanítani kell „mindent”⁸ az őskortól napjainkig, mint évtizedekkel ezelőtt – csak azóta a közelmúlt korszaka sokkal hosszabb lett, beleolvadtak a külön középiskolai tárgyként intézményesülni nem tudó társadalom- és állampolgári ismeretek, illetve a korábbi tananyagra rakódó *pluszként* ki kell térni a kompetenciák fejlesztésére, az életmódtörténetre, a mentalitástörténetre, társadalomtörténetre, történeti demográfiára, a *gender* szempontokra, stb. stb.

A tanár számára mindez akkor is rengeteg pluszmunkát jelent, ha rendelkezik a megfelelő készségekkel, módszertani ismeretekkel, szakmai anyagokkal *és hajlandósággal*, hogy ilyesmit is tanítson – márpedig a felsoroltak egyikének megléte sem magától értetődő. Ráadásul szinte megoldhatatlan dilemmák sorozatát okozza, ha megpróbálja beszorítani az új típusú tevékenységeket a *változatlan órakeretbe*. Mégis, úgy véljük, hogy a tanárok jó része valószínűleg a szakmai racionalitása és tapasztalatai alapján hidalja majd át az ellentmondásos elveket – de erre például a hagyományos gimnáziumokban van négy év

⁷ 2012. október 25-én a Történelemtanárok Egylete állásfoglalást tett közzé a kerettanterv *tervezetével* kapcsolatban (hozzáférhető: <http://www.tte.hu/tte/allasfoglalasok/7561-a-tte-allasfoglalasa-a-kerettantervvel-kapcsolatban>). E sorok szerzőinek „szakmailag gyengén kontrollált” kommentárján alapult a következő bekezdés: „*a (9–12. évfolyamon) az egész egyetemes középkorból a következő személyek nevét kell tudni: Karolingok, Nagy Károly, Justinianus, Mohamed próféta, Aquinói Szent Tamás, Gutenberg. Tehát nincs egyetlen pápa vagy egyetlen német-római császár, nincs invazitúraháború, de témakörben mégis [szerepel]:»A KÖZÉPKORI EGYHÁZ ÉS AZ URALKODÓI HATALOM EURÓPÁBAN«.* *Nincs százéves háború, de van: »EGY TÖRTÉNELMI OKNYOMOZÁS MEGTERVEZÉSE. (PL. JEANNE D’ARC ÉLETÚTJA ÉS HALÁLA.)«*” Az állásfoglalás sajtóviesszhangja, amennyi érzékeltük, szinte kizárólag csak az állásfoglalás más, politikailag áthallásos részleteivel foglalkozott. Örömmel tapasztaltuk viszont, hogy a Kerettanterv *végleges* változatába bekerült IV. Henrik és VII. Gergely neve, illetve az invazitúra fogalma.

⁸ Leszámítva persze a megkövesedett kultúraspecifikus hangsúlyokat, illetve az azokból fakadó hiányosságokat. Napjaink perspektívájából nézve szinte hihetetlen, hogy a tipikus tankönyvekben Kína az ókorban szinte csak bekezdések erejéig tűnik fel – majd hiába volt a következő kétezzer év legnagyobb részében a világ első számú hatalma és civilizációja, csak a 19. századi ópiumháborúkkal együtt bukkan fel újra. De sokkal közelebbi régiókra, mint például a Balkánra is rávetül ez a vakfolt (lásd F. Dárdai és M. Császár 2006, illetve Dupcsik 2007); s a példák még hosszan sorolhatók lennének.

és elvileg 355 tanóra (az esetleges fakultációról/tagozatról nem is beszélve). Az igazi feszültségek azonban – talán – nem a mindennapi tanítási gyakorlatban, hanem az érettségi vizsga kapcsán sülnék ki.⁹

A „DUALIZMUS KORA”

Rátérve végre a 2013 tavaszi írásbeli érettségi feladatokra és megoldókulcsokra (lásd 2. táblázat): a választható szöveges, kifejtős (esszé-)feladatok meghatározásában *valamennyi* esetben szerepelt a „*forrás(ok) és tudása alapján*” kitétel – mintegy jelezve, hogy a T – K-tengelyen az utóbbi felé való „elcsúszás” a számonkérés gyakorlatában egyfajta *dualizmus*ként csapódott le. Magyarán: kompetenciák és tárgyi tudás számonkérése egyaránt. A dualizmus elve önmagában teljesen elfogadható, sőt, támogatandó, az arányokon viszont már lehet, sőt, kell vitatkoznunk. Véleményünk szerint ugyanis a 2013. évi érettségi vizsgák feladataiban a számonkérés hangsúlyai túlságosan eltolódtak a tárgyi tudás visszakérdezése felé. Ez pedig, a pedagógiai szempontokon túl azért is problematikus, mert az explicit megfogalmazott, immár „hivatalos” oktatáspolitikai elvekben, tehát a tavaly elfogadott új Kerettantervben is – mint már utaltunk rá – nyoma sincs ilyen hangsúlyeltolódásnak (arról nem is beszélve, hogy az érettségiző generációk követelményeit még 4 évig a régi Kerettanterv határozza meg).

2. TÁBLÁZAT. AZ ÍRÁSBELI ÉRETTSÉGI FELADATOK SZERKEZETE

KÖZÉPSZINTŰ (180 perc)		
I. Egyszerű, rövid feladatok	12 feladat	max. 45 pont
II. Szöveges, kifejtendő feladatok	3 feladat	max. 45 pont
	-2 rövid egyetemes történelmi feladatból választani kellett 1-et -3 rövid magyar történelmi feladatból választani kellett 1-et -3 hosszú magyar történelmi feladatból választani kellett 1-et	
	A két választott magyar feladat ne legyen egy korszakból (a választható rövid feladatokból 2-nek volt 1-1 azonos korszakból származó „párja”)	
EMELT SZINTŰ		
I. Egyszerű, rövid feladatok (90 perc)	12 feladat	max. 44 pont
II. Szöveges, kifejtendő feladatok (150 perc)	4 feladat	max. 46 pont
	-2 rövid egyetemes történelmi feladatból választani kellett 1-et -2 hosszú egyetemes történelmi feladatból választani kellett 1-et -3 rövid magyar történelmi feladatból választani kellett 1-et -3 hosszú magyar történelmi feladatból választani kellett 1-et	
	valamennyi választott feladatnak más-más korszakkal kellett foglalkoznia	

⁹ E ponton talán nem felesleges a reflexió: e sorok szerzői gimnáziumi tanárként, tankönyvszerzőként, kutatóként is „érintettek” az érettségi ügyében, s egy kiadványban megpróbálkoztak az érettségi feladatok „nyelvének” elsajátításával is (Dupcsik és Repárszky 2013). Bár sosem írtak hivatalos érettségi feladatokat, s ezt a jövőben sem ambicionálják (mivel ezt *összeegyeztethetetlennek érzik* tankönyvszerzői státuszukkal), tisztában vannak azzal, hogy az érettségi feladatok – a továbbiakban vázolt – hiányosságai jelentős részben a fent említett strukturális problémákból erednek. Természetesen mindez nem jelenti azt sem, hogy nem lehetett volna egy-egy adott feladatot az adott keretek között is jobban megfogalmazni, s nem jelenti azt sem, hogy a feladatok szerzői teljesen „fel vannak mentve.” Ugyanakkor az ismeretlen érettségi-szerzők felé megértésünket is hangsúlyozzuk: írásunk hangvételét *kritikaira* szeretnénk hangolni, *nem támadóra*.

A 2013. évi érettségi írásbeli feladatokban a korábbinál lényegesen kevesebb a forrás. Írásunk későbbi részében elsősorban „oktatáspolitikai” megfontolások alapján próbáljuk kritika alá vetni ezt a fordulatot, de előbb lássunk egy didaktikai érvet. Az idén emelt szinten 4, középszinten 3 olyan kifejtős feladat¹⁰ van, amelyekhez *csak 1-1 – minden esetben szöveges – forrás* kapcsolódik, miközben a válaszban a forrás szövegén túlmutató, szélesebb összefüggéseket kell felvázolni.

Vegyük példaként a középszintű 13. feladatot (K13 – a továbbiakban ehhez hasonló formában hivatkozunk a konkrét feladatokra). Ez a két egyetemes esszé egyike, amelyekből egyet tehát mindenképp választani kell, s mivel „ránézésre” a K14 (lásd később) bonyolultabbnak tűnt, valószínűleg sokan inkább ezt írták.¹¹ A forrás egy Nagy Károly korabeli uradalmat ír le (1. ábra).

1. ÁBRA. A K13 FELADAT

13. A feladat a középkor gazdaságtörténetéhez kapcsolódik. (rövid)

Mutassa be a forrás és ismeretei alapján a kora középkori uradalmat és annak gazdasági szerepét!

„Asnapum királyi birtokon kőből kitűnően megépített királyi házat találtunk. Van benne három szoba, és az egész ház erkéllyel van körülveve, van továbbá tizenegy kisebb szoba nők számára és munkahelyek, alul egy pince, fönt pedig két tornác. A gazdasági udvarban tizenhét más házat találtunk fából, ugyanannyi hozzájuk tartozó raktárhelyiségekkel és egyéb melléképületekkel, mindezek jól voltak megépítve; egy istállót, egy konyhaépületet, egy sütőházat, két magtárat, három csúrt; egy sövényel jól körülkerített udvart kő kapuházzal, melyen erkély is volt, ahonnan a kiosztások történtek. Egy kis udvar hasonlóképpen sövényel van bekerítve, szabályosan elrendezve, különféle fákkal beültetve. [...] Az öt malom jövedelme 800 modius, a négy sörfőző ház jövedelme 650 modius. [...] A szolgálók között azonban nem találtunk lakatosokat, sem más mesterséget űzőket.” (Nagy Károly korabeli birtokösszeírás)

„Becsapós” forrás, mert összesen 16 számnevet számlálhatunk benne össze, de ezek mértéke és egymáshoz viszonyított aránya az értelmezés szempontjából – főleg egy középszintű érettségiben – ebben a feladatban irreleváns. Mindaz, amit a forrásból megtudhatunk, gyakorlatilag összefoglalható a következőkben: itt egy *önellátásra* törekvő nagybirtok leírásáról van szó (nem véletlenül ismétli el négyszer is az *önellátás/önellátó* kifejezést a megoldókulcs is), amely összegyűjti és újra elosztja az uradalmon élő szolganépek által termelt javakat. Erről a témáról pedig saját tudása alapján egy jó tanuló sem igazán tud sokat írni. A „középkor” és a „(mező)gazdaság” hívószavak láttán viszont nagy eséllyel előfordulhat, hogy tanulók elkezdnek jobbgyságról, telekről, majorságról, robotról, stb. írni – ami csupa érett középkorra jellemző jelenség, tehát itt, a kora középkorra vonatkozó kérdésre nem válasz.

Az egyforrásos feladatok magas aránya nem csak önmagában jelent problémát, hanem mint a források csökkenésének egyik szembetűnő jele. Összehasonlítva az 2010 tavaszi érettségivel (3. táblázat), jól látható, hogy az egyes kategóriákban *felére-harmadára csökkent a források száma*. Az összehasonlítás alapjául szolgáló év kiválasztása nem véletlen: a kétszintű érettségi valamennyi eddigi éve hasonló adatából (2. és 3. ábra) jól látható, hogy a forráshasználat terén *egy nyíltan ki nem mondott, de kitapintható fordulat* érzékelhető az érettségi feladatok szerkezetében 2010 tavasza és ősze között.

¹⁰ Az összes választható kifejtős feladat 38,8%-a. Jegyezzük meg: a 2012 tavaszi középszintű érettségiben 4 (50%), 2012 őszin pedig 5 (62,5%) volt az egyforrásos feladatok aránya.

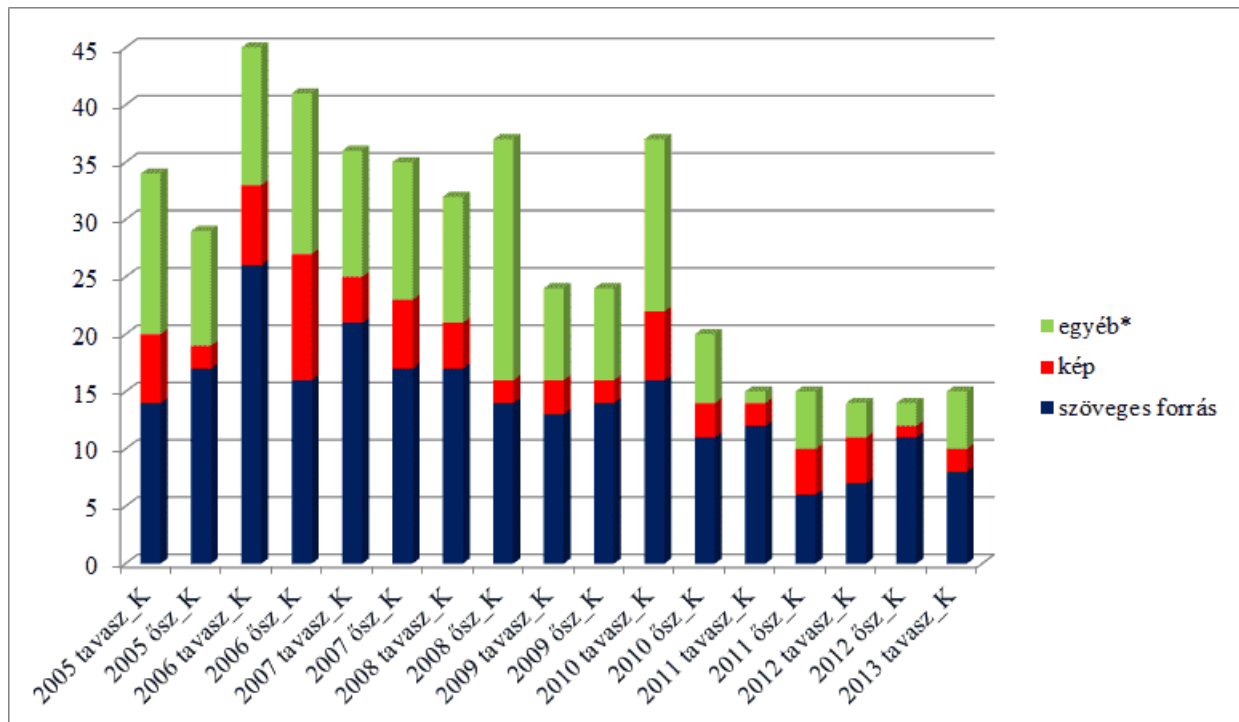
¹¹ Az általunk olvasott középszintű dolgozatok – ami természetesen nem jelent reprezentatív mintát – közel 90%-a.

3. TÁBLÁZAT. A VÁLASZTHATÓ „KIFEJTŐS” FELADATOKHOZ TARTOZÓ FORRÁSOK SZÁMA, 2010 ÉS 2013

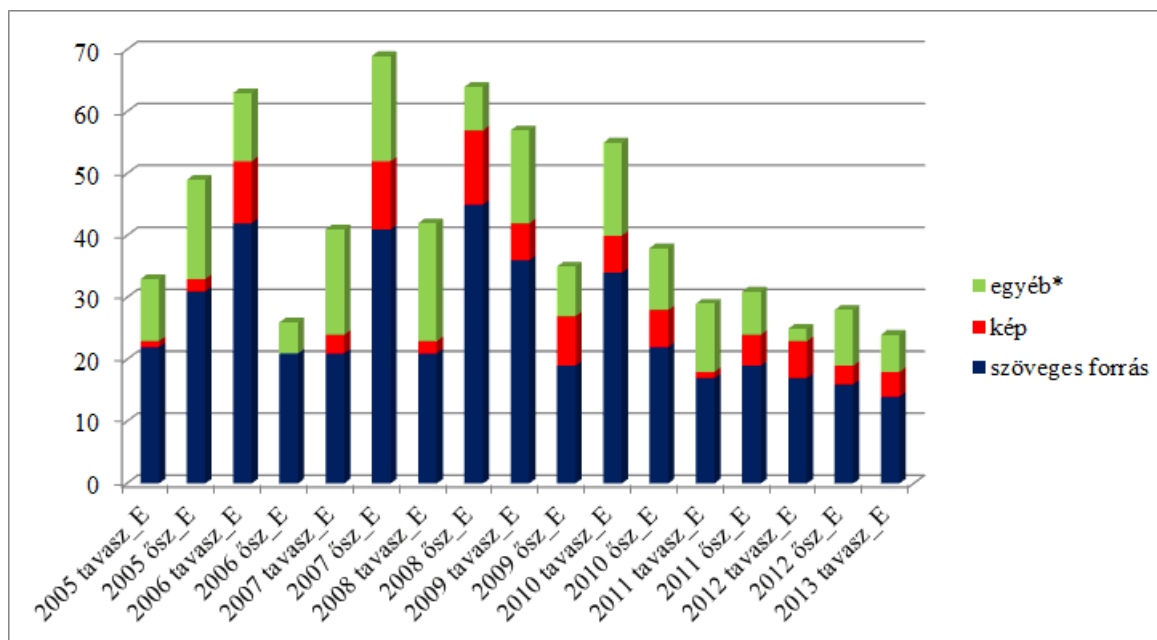
	2010 tavasza	2013 tavasza
Középszint (8 feladat)		
szöveges forrás	16	8
kép	6	2
egyéb*	15	5
Emelt szint (10 feladat)		
szöveges forrás	34	14
kép	6	4
egyéb*	15	6

* ábra, diagram, táblázat, térkép

2. ÁBRA. A KÖZÉPSZINTŰ VÁLASZTHATÓ „KIFEJTŐS” FELADATOKHOZ TARTOZÓ FORRÁSOK SZÁMA, 2005-2013

3. ÁBRA. A EMELT SZINTŰ VÁLASZTHATÓ „KIFEJTŐS” FELADATOKHOZ TARTOZÓ FORRÁSOK SZÁMA, 2005-2013

Természetesen a túl sok forrás is gondot okozhat, mivel a tanulók többet veszíthetnek az értelmezésre fordított idővel, mint amennyit nyernek vele (ráadásul pontozási problémákat is felvet, mivel a szűkebben vett forrásértelmezésre egy középszintű rövid esszében csak 4 pont adható). 2010 ősze után azonban az írásbeli érettségien az inga az ellenkező véglet felé lengett ki, márpedig a T – K „dualizmus” nyílt felmondása nélkül a források számát nem lehet egy bizonyos szint alá csökkenteni. Természetesen lehet vállalni, hogy a feladatok egy korábbiánál nagyobb részénél a korábbiánál nagyobb hangsúly helyeződik a tanuló tárgyi ismereteire – *de akkor ezt a fordulatot kommunikálni kellett volna* (bármennyire is megnehezíti e téren a bizottság dolgát az amúgy indokolt anonimitás). Még hozzá lehetőleg *évekkel az új elvek bevezetése előtt* publikussá kellett volna tenni a fordulatot, hogy a diákok és tanáraik kellőképpen fel tudjanak készülni. A fordulat azonban olyan szinten rejtve maradt, hogy még az írásbeli pontozási rendszerén belül sem változott a forrásértelmezés szempontja alapján adható pontszám.

E rejtett fordulat ráadásul annál is nagyobb mértékű, mint amelyet a források számának csökkenése mutat: számos olyan eset van – főleg a rövid feladatoknál –, amikor van(nak) ugyan forrás(ok), de azok *elemzést* gyakorlatilag nem igényelnek, s még arra is csak korlátozott mértékben alkalmasak, hogy abból a diák a kért ismeretre következtessen. Így például a K1 feladatban, ahol 4 szöveges forrás található, s ezeket kell párosítani a megadott 6 ókori római személy neve közül négyével. Ez gyakorlatilag a „*ki az a történelmi személy, aki...*”-típusú tesztkérdés mutációja, „forráselemzésnek” álcázva: a forrásokban olyan információk szerepelnek, amelyek egyes tankönyvekben esetleg szerepelhetnek, de semmiképp sem tartoznak az elvárt, „kötelező” ismeretekhez. (A leginkább felismerhető szereplő az a személy, aki elvesztette a döntő csatát Crassusszal szemben, életben maradt harcosait pedig „*a Capuából Rómába vezető út teljes hosszában keresztre feszítették*” (K1). Ironikus, hogy ezt is csak pár évig lehet még kérdezni, az új Kerettantervből ugyanis már hiányzik Spartacus neve.)

Ha már kitekintettünk a 2010 és 2013 közötti érettségi feladatokra: tanulságos példa a 2012 őszi K14-es feladat (4. ábra). „*Mutassa be a forrás és ismeretei segítségével az új típusú hadviselés legfontosabb technikai eszközeit! Mutasson rá azok használatának következményeire és gazdasági hátterére!*” Fontos anyagról van szó, tehát lehetett volna vállalni, hogy a tanuló

teljesen saját tudása alapján válaszoljon – de lehetett volna egy kisebb galériát is elemzésre felkínálni, pl. képeket a lövészárokkrendszerekről, géppuskáról, nehéztüzérségről, gáztámadásról, harci repülőgépekről és/vagy szöveges forrásokat a háborús irodalomból, diagramokat/táblázatokat a haditermelés növekedéséről, stb. stb. Az egyetlen kép a korai tankról – a „forráselemzés” fügefalevele csupán egy T-típusú feladaton.

4. ÁBRA. A 2012 ŐSZI K14-ES FELADAT

---

14. A feladat az első világháború történetéhez kapcsolódik. (rövid)
Mutassa be a forrás és ismeretei segítségével az új típusú hadviselés legfontosabb technikai eszközeit! Mutasson rá azok használatának következményeire és gazdasági hátterére!

Első világháborús fénykép

Az eleve kevés számú képi forrás között van olyan is, amely *gyakorlatilag csak illusztráció*, mivel semmilyen megismerési értékkel nem bír – például a K14 képe mennyiben segít az ENSZ BT működésének megértéséhez? (5. ábra). (Arról nem is beszélve, hogy bár a kérdés első mondata általánosságban kérdez rá a szervezet működésére, a következő, hosszabb mondat viszont már a „világháború utáni korszakot”, illetve a „hidegháború időszakát” említi – ezek után a 2004-es kép éppen azokat zavarja össze, akik tudják, mikor is volt a hidegháború...)

5. ÁBRA. A K14 FELADAT ÉS FORRÁSAI

14. A feladat az ENSZ szervezetével kapcsolatos. (rövid)

Mutassa be a források és ismeretei alapján az ENSZ két legfontosabb szervét és működésük alapvető sajátosságait! Válaszában térjen ki arra, hogyan biztosította az ENSZ felépítése a világháborúban győztes nagyhatalmak dominanciáját a nemzetközi diplomáciában és a szervezet folyamatos működését a hidegháború időszakában is!

„Minden olyan kérdést, amelyben cselekvésre van szükség, a Közgyűlésnek a vita előtt, vagy azután a Biztonsági Tanács elé kell terjesztenie. [...] Ha a Biztonsági Tanács úgy találja, hogy a (fegyveres erők felhasználásával nem járó) rendszabályok

elégtelenek, úgy fegyveres erők felhasználásával olyan műveleteket fogantathat, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához vagy helyreállításához szükségesnek ítél.” (Részletek az ENSZ Alapokmányából)

A Biztonsági Tanács Irakról szavaz;
2004

Tanulságos példa még a K3 feladat 3 kis képecskéje is (6. ábra). A feladatban a képeken kívül 5 rövid meghatározás olvasható, s mindezek betűjelét be kellett írni a következő 3 kategória valamelyike alá: „szabad királyi város – bányaváros – mezőváros”. A meghatározások – teljesen megfelelő módon – tárgyi ismeretet kérnek vissza, viszont a képeknek akkor lenne értelme, ha olyan vizuális információt hordoznának, amelyek segíthetnék a besorolást, ilyenről azonban itt szó sincs. A diákoknak elvileg meg kellett tanulniuk, hogy a mezővárosok egyik megkülönböztető sajátossága a szabad királyi városokkal szemben, hogy nincsenek városfalaik – zavarba ejtő módon azonban egyik ábrázolt település esetében sincsenek, pontosabban nem láthatók falak. A mezővárosok általában „falusiasabb” látványt nyújtanak, mint a városok – de pont Mezőkövesd esetében nem látképet kapunk, tehát ezt nem tudjuk megállapítani. Vizuálisan Selmec legjellegzetesebb attribútuma a bányái voltak – ami egy metszeten ábrázolható is lett volna, a neten található is ilyen (igaz, már a korai újkorból). Valójában a tanulók tárgyi ismerete és elemi logikája számít tehát: tudják-e, hogy Selmecebánya bányaváros,¹² Sopron szabad királyi város volt, így kizárásos alapon csak Mezőkövesd lehet mezőváros – a rajzocskák nem játszanak szerepet a megoldás megtalálásában.

¹² Ráadásul a történelmi atlaszban – amely középszinten használható – Selmecebánya szabad királyi városként szerepel, így a megoldási útmutató ezt a választ is helyesnek fogadta el.

6. ÁBRA. A K3 FELADAT ÉS KÉPES FORRÁSAI

3. A feladat a középkori magyar városfejlődéshez kapcsolódik. Csoportosítsa a képeket és a meghatározásokat! Írja be a képek és a meghatározások betűjelét a táblázat megfelelő mezőjébe! (Elemenként 0,5 pont.)

a) Sopron

b) Mezőkövesd

c) Selmecbánya

TARTALMI PROBLÉMÁK

„Csak” néhány olyan feladat akad a 42-ből (tehát az összes emelt- vagy középszintű, rövid vagy kifejtős, választható és kötelező feladatból), amelyekkel kapcsolatban tartalmi kritika fogalmazható meg. Vegyük sorjában ezeket:

K12 és E12. A középszintű 12. feladat táblázatos formában közli 7 nemzetiségi kategória magyarországi arányát a népszámlálások szerint, 1920 és 1990 között. A 3 kérdésből azonban 2 is a *cigánysághoz* kapcsolódik, amelynek anyanyelvi alapú meghatározása több mint problematikus (lásd később) – ez, ha máshonnan nem, hát éppen az emelt szintű érettségi 12. feladatából derül ki. Itt ugyanis diagram mutatja, hogy 1971-ben a magyarországi cigányok 21,2%-a, 1993-ban pedig 4,4%-a volt *cigány anyanyelvű*.

Mivel az emelt szintű feladatsor megoldókulcsa e sorok szerzőinek egyike által írt könyvet adja meg az E12 lelőhelyeként (Dupcsik 2009), talán nem „illetlenség” ebből idézni: „A »ki a cigány?« kérdésben az 1971-es [valamint a feladat diagramján ugyancsak ábrázolt 1993-as és 2003-as – 2013-as D. Cs.] vizsgálat a külső meghatározottság mellett tette le a voksát: cigánynak azt tekintették, akit nem cigány környezete cigányként kezelte. Az önbevallás leszűkítette volna a vizsgálandók körét: az 1970-es népszámlálás során kevesebb mint 35 ezren vallották magukat cigány anyanyelvűnek... A vizsgálat legfontosabb megállapításai szerint Magyarországon 1971-ben mintegy 320 ezer cigánynak tartott ember élt, döntő többségük magyar anyanyelvű (romungro) cigány” (Dupcsik 2009: 185.). A közép- és emelt szintű feladatsor tehát két különböző definíciót használ a cigányság meghatározására, ami nagyon nem mindegy, mert az így kapott értékek között éppen egy *nagyságrendnyi különbség* mutatkozik (a romák aránya 1970 körül nem 0,3%, hanem 3%, stb.).

Miután az emelt szintű megoldókulcs az egyik szerzőre hivatkozik, szinte már „hálátlanság” szóvá tenni, hogy az E12 feladat megfogalmazása – „A diagramok szociológusok kutatásainak önkéntes bevalláson alapuló eredményeit mutatják” – félreértésen alapul.¹³ Igaz, a már idézett mű a 19. oldal lábjegyzetében – ezek szerint óvatlanul – így fogalmaz: „Egyébként a Kemény és társai által végzett országos vizsgálatok (1971, 1993, 2003) is felfoghatóak az »önbevallás« határesetének: a minta

¹³ Legalábbis akkor, ha megfogalmazás a „Ki a cigány?” meghatározás önkéntes voltára utal. Annak ugyanis nem lenne sok értelme kihangsúlyozni, hogy a vizsgálat alanyai önként válaszoltak a kérdésekre – ez ugyanis minden szociológiai kutatás esetében így van, a kutatók nem kötelezhetik a kérdeztetteket a válaszra.

tagjainak ugyanis rögtön kérésük elején elárulták, hogy cigányvizsgálatot végeznek, s viszonylag kis hányaduk tagadta meg a választ arra hivatkozva, hogy ő nem roma.” Ez a megjegyzés azonban hiba volt a szerző részéről: a „nem tagadta meg a részvételt a kutatásban” kitétel valójában nem az „önbevallással” egyenlő, hanem annak jele, hogy a mintába került emberek nem merték visszautasítani a külső környezet minősítését.¹⁴

Visszatérve a K12-es feladatra: a fentiekől függetlenül is problematikus a c.) kérdés, amely arra kérdez rá, hogy minek tulajdonítható a romák arányának folyamatos növekedése. Bár a feladat szerzői a „leginkább helyes” kitétel beszurásával levédtek magukat, mégis jobb lett volna, ha a 3 válaszból csak 1 lett volna helyes. Jelen esetben ugyanis mind a „magas [roma] népszaporulat”, mind „a többségi lakosság számának csökkenése” egyaránt szerepet játszik a romák arányának növekedésében – bár az előbbi tényezőnek kétségtelenül nagyobb a szerepe, mint az utóbbinak.¹⁵

7. ÁBRA. A K19 FELADAT

Történelem — középszint Név: ..... osztály:.....

19. A feladat Magyarország XX. századi demográfiai helyzetével kapcsolatos. (rövid)
 Mutassa be a forrás és ismeretei alapján, mikor következett be demográfiai fordulat a XX. század utolsó harmadának magyarországi népesedési mutatóiban! Válaszában térjen ki az adatok mögötti okokra is!

A népesség száma és tényleges szaporodása Magyarországon			
Év	A népesség száma		Tényleges szaporodás, fogyás
	(1000 fő)	Az előző népszámláláshoz viszonyítva	
		(%)	(1000 fő)
1960*	9 961,0	108,2	756,2
1970**	10 322,1	103,6	361,1
1980	10 709,5	103,8	387,4
1990	10 374,8	96,9	-334,7
1996	10 212,3	98,4	-162,5

* Az előző népszámlálás 1949-ben volt.

** 1967-ben bevezetik a gyermekgondozási segélyt.

A K19-es feladatban (7. ábra) először is egyes demográfiai összefüggések félreértését kell szóvá tennünk. Gyakran még a társadalomtudományi-történettudományi szakértők is hallgatólagosan feltételezik, hogy adott népesség növekedése vagy csökkenése mögött elsősorban/kizárólag a születésszám változása áll, s nem vonják figyelmük körébe a halálozási mutatókat. Pedig lényeges tényezőről van szó: Magyarországon például – nem tévedés – az 1870-es évek óta folyamatosan csökken a *születési mutató* (tehát a mindenkori népességszámhoz viszonyított születésszám), s ez idő alatt *az ötödére süllyedt*. A születési mutató már az 1930-as évek elején a reprodukciós szint alá süllyedt, ami azt jelenti, hogy a népesség már a Horthy-korszak derekán elkezdett volna csökkenni – a halálozási mutatók ugyancsak folyamatos javulása azonban elfedte ezt a tendenciát.

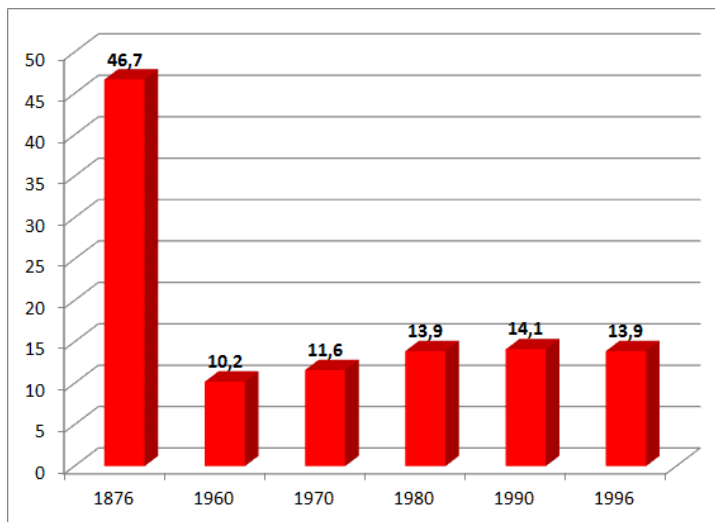
¹⁴ „Az 1971-es vizsgálat során tanácsi alkalmazottak, védőnők, iskolai statisztikák, stb. alapján összeállították a cigánynak tekintett háztartások teljes listáját, majd erről a listáról kiválasztották a háztartások 2%-át, ahová a szociológusok kérdőívvel el is látogattak; a választ megtagadók helyett pedig újabb háztartásokat választottak.” (Dupcsik 2009: 185.).

¹⁵ Tapasztalatunk szerint egyébként időnként még szociológia szakos egyetemistáknak is gondot okoz a „nő száma”, illetve a „nő az aránya” kifejezések jelentésének megkülönböztetése. Ami nem jelenti azt, hogy ilyen típusú feladatokat nem lehet feladni – éppen ellenkezőleg, ezekre nagy szükség van, csak éppen gondos fogalmazást igényelnek.

A népesség tehát valóban csak 1980 után kezdett csökkenni, ahogy a feladat állítja, de „demográfiai fordulatról” már szó sincs – csak éppen az utolsó másfél évszázad egyik fontos demográfiai trendje vált láthatóvá.¹⁶

A megoldókulcs tehát rossz nyomon jár, amikor úgy fogalmaz, hogy „a születésszám, majd a 80-as évektől a népességszám csökkenése...” – hiszen a táblázatuk egyrészt az 1960. évvel indít, másrészt a táblázatukban csak a népességszám változása látható. Pedig a születési mutatók szemügyre vétele cáfolhatta volna az elvárt válasz előfeltevéseit – lásd az 8. ábrát, amelyben megrajzoltuk a K19 feladatban is említett évek adatait, valamint, összehasonlításképpen az 1876. év értékét is (ez évből származik a KSH első megbízható adata). Véleményünk szerint pusztán ez az adatsor kihúzza a talajt a javítási útmutató az „eseményeket alakító tényezők”-re vonatkozó további fejtegetései alól.

8. ÁBRA. AZ 1000 LAKOSRA JUTÓ ÉLVESZÜLETÉSEK SZÁMA MAGYARORSZÁGON EGYES ÉVEKBEN

Forrás: KSH 1996: 64-66. és a STADAT (http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001a.html)

SZŐRMENTÉN HASOGATVA

E sorok szerzői is találkoztak már olyan szaktörténeti megnyilatkozással, hogy érthetetlen, miért nem közismert az általuk vagy kollégájuk által már – esetleg évtizedekkel korábban, egy konferencián vagy egy szaklapban – kifejtett összefüggés a történelemtanárok között. Az ilyen, a legújabb szakirodalomra hivatkozó érvelés egyrészt legitim, másrészt viszont roppant „igazságtalan” – a történész kutatók által főállásban vizsgált területnek ugyanis általában *egy történelemtanár által tanított anyag alig 1-2%-a számára* van jelentősége (ha van egyáltalán jelentősége). Jelen esetben ezt az „igazságtalanságot” fokozza, hogy a szerzők egyike *szociológus kutató*, márpedig a történelemtanároknak nem kell szociológusi végzettséget szerezniük; „csak” egy sor szociológiai („társadalomismereti”) téma tanítása elvárt.

Éppen ezért írásunk következő fejezetét mindenképp annak leszögezésével kezdjük: nem „várjuk el” az érettségi írásbeli szerzőitől, hogy ismerjék a legújabb szociológiai szakirodalmat is. Elvárásként legfeljebb azt fogalmazhatjuk meg, hogy ha viszont

¹⁶ „A vizsgázó bemutatja mikor következett be demográfiai fordulat a modern kori magyarországi népesedési mutatókban” – fogalmaz a javítókulcs első mondata.

mai magyar történelemre vonatkozó kérdéseket készítenek, akkor próbáljanak a „szokásosnál” nagyobb óvatosságot tanúsítani, illetve ne okvetlenül csak meglévő tudásukra és már ismert tankönyveikre támaszkodjanak.

Vegyük példának okáért az utoljára említett K19-es feladatot. Mindaz, amit erről fent írtunk, talán „túl” szaktudományosnak tűnhet, de úgy érezzük, „talán még elfér” ezen írás keretei között: ne várjunk el egy érettségien születésszámmal kapcsolatos fejtegetéseket olyan esetben, amikor a táblázat adatai kizárólag a *népességszámról* szólnak, s nem a születési mutatók alakulásáról. Az viszont már kifejezetten tisztességtelen *lett volna* e sorok szerzőitől, ha olyan, a születésszámmal kapcsolatos fejtegetéseket is „számonkértek” *volna*, amelyet a szerzők egyike fogalmazott meg egy szakkonferencián.¹⁷

Meglehet, a következő fejtegetések is gyakran kelthetik a „szociológiai szórszálhasogatás” látszatát. Mentségünk azt hozhatjuk fel, hogy az itt tárgyalt kérdés nem „csak” történelmi tananyag.

K20. „*Mutassa be a források és ismeretei segítségével a romák hátrányos helyzetének összetevőit!*” Releváns kérdés, amelynek felvetését csak üdvözölni lehet, az így felmerült lehetőség elvesztegetését pedig csak sajnálni. Ebben az országban mindenki tudja, hogy milyen könnyű túlegyszerűsített – időnként kifejezetten primitív –, csúsztató, hátrányos helyzetükért kizárólag magukat a romákat hibáztató válaszokat „kiváltani” egy ilyen kérdés esetében. Ha már egyáltalán felteszünk egy ilyen kérdést, akkor csak úgy érdemes, hogy legalább lehetőséget biztosítunk a *valóban* árnyalt válasz adásához.

Lehetett volna forrásokat találni, amelyek segítségével kimutatható, hogy

- a mai helyzet egyik legfontosabb oka, hogy a roma (férfiak) *csaknem teljes foglalkoztatottsága* a rendszerváltást megelőzően néhány év alatt tömeges munkanélküliségbe fordult (egy időben azzal, hogy közel egymillió munkahely szűnt meg az országban – amelynek több mint 90%-át nem cigányok töltötték be);¹⁸
- míg a romák döntő többsége a rendszerváltás előtt falun élt, a dolgozó cigány családfők alig 12,7%-a volt „mezőgazdasági fizikai”; az 1990 előtt többségében városi ipari munkahelyekre ingázó romák többsége tehát gyakorlatilag csapdába esett falusi lakóhelyén, miután radikálisan csökkent a vasúti közlekedés *díjainak* állami támogatása;
- a cigányok a rendszerváltás előtt olyan iparágakban dolgoztak számarányuknál nagyobb mértékben, amelyek a gazdasági struktúraváltás következtében a leginkább leépültek;
- a diszkrimináció a fent említett hátrányokra ráépülve súlyosbítja a gondokat.¹⁹

Visszakanyarodva a tényleges feladathoz: a K20 a következő három forrást nyújtja a kérdés megválaszolásához:

---

¹⁷ Dupcsik Csaba: A hosszú távú demográfiai tendenciákra ható tényezők a magyar példa alapján. Elhangzott: *Változó családok és változó demográfiai mintázatok. A Magyar Szociológiai Társaság Családszociológiai Szakosztályának ülése.* 2013. április 12. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet).

Az előadáson alapuló tanulmány várható megjelenése: *socio.hu* 2013/3. szám (szeptember).

¹⁸ Igaz, ezt az észrevételünket kissé kínossá teszi, hogy a 2012 őszi emelt szintű érettségi 12. feladatában szerepel már egy ezt mutató diagram – minden bizonnyal e sorok szerzőinek tankönyvéből, illetve már idézett monográfiájából véve. 2013 tavaszán valóban nem lett volna szerencsés ismét ugyanazt az adatsort közölni. Bár a szügyhámos ló képe is sokszor tér vissza...

¹⁹ Részletesebben: Dupcsik 2009: 285-290.

- 1. táblázat: A romák iskolai végzettsége korcsoportok százalékában, 1993.
- 1. térkép: „A romák aránya az összlakosságon belül” és végül
- 1. diagram: „A magukat magyar, illetve cigány nemzetiségűnek vallók korfája a 2001. évi népszámlálás adatai alapján (forrás: HVG)”

Első megjegyzés: korábban kimutattuk, hogy az emelt- és középszintű feladatsor egy-egy feladata *különböző cigányfoglalommal* dolgozik, de ez a probléma most *egy feladaton belül* jelenik meg. S ez már nem egy módszertanilag aggályos mozzanat, hanem kifejezetten hiba: az 1993-as adatok nyilvánvalóan a Kemény-féle kutatásokból származnak, s ő ekkor 468 ezerre becsülte²⁰ a romák számát; a 2001-es adat pedig a népszámláláson magukat cigány anyanyelvűeknek valló csoportra vonatkozik, akik létszáma – elég a K12-ig visszalapozni – az összlakosság 0,5%-át tette ki, tehát mintegy 51,8 ezer embert jelentett. A különbség nem véletlen, hisz (mint az E12-ből is látható) a Kemény-féle meghatározással cigánynak minősítetteknek csaknem 90%-a magyar anyanyelvű.

Második megjegyzés: az első forrás, a táblázat (9. ábra) közvetlenül valószínűleg egy tankönyvből származik (Száray és Kaposi é. n. 257.), közvetve, annak adatai pedig nyilvánvalóan ismét a Kemény-féle vizsgálatokból. Ezzel a táblázattal viszont az a baj, hogy *túl részletes*, az 1993-as eredmények első publikálásakor még egy teljes oldalt foglalt el (Kemény 1996: 358.). E részletességgel nem csak az a baj, hogy több nyomdafestéket és papírt igényel, hanem hogy szétszórja az olvasó figyelmét, s nem orientálja, hogy milyen adatok az igazán érdekesek, illetve, hogy túl alacsonyak lesznek az egyes cellaszámok értékei.²¹ Kemény István szociológiai szócikket publikált, nem érettségi feladatokat, s ezért általában aggály nélkül idézett hosszú és bonyolult adatsorokat: a három nagy romakutatásának eredményeit összefoglaló kötetében (Kemény, Janky és Lengyel 2004) például összesen 190 táblázat található. A szóban forgó táblázatot 2004-re azonban már ő is alaposan leegyszerűsítette (Kemény, Janky és Lengyel 2004: 92-93.).

²⁰ A hibák lehetőségével számolva: 420 és 520 ezer között (Kemény, Janky és Lengyel 2004: 11.).

²¹ Másrészt, ami nem teljesen ugyanaz, de módszertanilag is aggályos: csökken az értékek mögötti esetszám is. A 60 év feletti korosztályban például egyetlen roma diplomás került a mintába – ha a pusztán véletlennek köszönhetően vele nem találkoznak a kérdezőbiztosok, akkor ez az adat könnyen 0,0%-ra csökkent volna, ha viszont még egy hasonló korú diplomással összefutnak, akkor az érték a duplájára nő. Nagyobb esetszám esetén az ilyen véletlenek már „kiütik” egymást. Apropó: 0,0%. Ez az érték szerepel a 14-19 éves roma fiatalok közötti diplomások arányaként. Mint ahogyan nyilván a 14-19 éves nem cigányoknál is... Ilyenkor szerencsésebb lenne 0,0% helyett kihúzni a cellát.

9. ÁBRA. A K20 FELADAT ELSŐ FORRÁSA

20. A feladat a mai magyar társadalomhoz kapcsolódik. (hosszú)

Mutassa be a források és ismeretei segítségével a romák hátrányos helyzetének összetevőit!

A romák iskolai végzettsége korcsoportok százalékában, 1993						
korcsoport	0 osztály	1-7 osztály	8 osztály	szakmunkás-képző és szakiskola	szakközépiskola és gimnázium	főiskola és egyetem
14-19	1,5	32,4	55,3	10,4	0,4	0,0
20-29	1,7	22,4	59,7	14,5	1,7	0,0
30-39	4,6	32,6	47,5	12,5	2,5	0,3
40-49	10,1	39,7	40,8	7,4	1,4	0,6
50-59	32,0	42,3	20,5	3,7	1,4	0,2
60-69	39,6	51,2	6,4	2,1	0,4	0,4
70-	50,9	40,3	7,8	1,0	0,0	0,0
összesen	9,5	33,4	45,6	10,4	0,9	0,2

Ami a K20 másik két forrását illeti: ezek segítségével valóban megállapítható – ahogy azt a megoldókulcs is elvárja –, hogy a romák aránya az ország északkeleti és délnyugati régióiban a legmagasabb, s annak ismerete is elvárható, hogy ezek az ország legtöbb gazdasági-társadalmi problémával küszködő területei. Másrészt az is megállapítható, hogy a cigányokra magasabb születésszám jellemző, mint az összlakosságra (mivel a fent jellemzett „demográfiai fordulat”, amely az össznépességben belül már a 19. század utolsó harmadában elkezdődött, a romák körében mintegy száz évvel később kezdődött el.

A feladatban feltett, szorosabban vett kérdésre azonban mindez még nem jelent választ. Az érdemi válasz elemei a megoldókulcs „Eseményeket alakító tényezők feltárása” blokkjában kezdődnek, amelyre 10 pont adható a 42 pontból.²² A megoldókulcs azonban a munkanélküliségi magas, és a jövedelmek alacsony voltát emeli ki először – helyesen, csak éppen a forrásokból ez az összefüggés nem derül ki. A magas munkanélküliségi rátát „elsősorban képzetlenségükkel” magyarázza, amely jelenszinten igaz, de ez éppen egy *történelmi* számonkérés esetében nem elégséges magyarázat. A romák alacsony iskolai végzettsége ugyanis nem csak oka jelenlegi hátrányos helyzetüknek, hanem *történelmi következménye* a korábbi korszakok hátrányos helyzetének. Nemzetközi összehasonlító vizsgálatok szerint Magyarországon kiemelkedő mértékben a családi háttér a legfontosabb tényező egy fiatal magasabb iskolai végzettségének megszerzésekor – tehát nem várható, hogy egy aluliskolázott társadalmi csoport gyermekei „automatikusan”, érdemi társadalmi-politikai segítség nélkül is tódulni fognak az egyetemekre. Márpedig a szocialista rendszer – minden szólama ellenére, amelyet körülbelül annyira kell névértéken elfogadni, mint hogy a korban „a hatalom a munkásosztály kezében volt” – nem nyújtott ilyen segítséget, sőt, kifejezetten érdekelt volt egy népes és képzetlen munkástömeg újratermelésében.

Ráadásul Kemény és munkatársai azt is kimutatták: a cigányok iskolai végzettsége a középkorú és idősebb generációkban Budapesten és környékén alig jobb, mint országosan – ugyanakkor a cigány férfiak foglalkoztatási mutatói Budapesten és környékén alig rosszabbak, mint az itt élő összlakosság mutatója (Kemény, Jankó és Lengyel 2004: 92. és 103.). „Rögzíti, hogy a szegény romák az olcsóbb lakhatás miatt a szegény térségekbe költöznek...” – folytatja a megoldókulcs. Ezúttal

²² A feladatban elérhető 42 pontot kettővel kell osztani, hogy „vizsgapont” legyen belőle. A feladatban szerezhető 21 vizsgapont azonban még így is az összes megszerezhető írásbeli vizsgapont közel negyedét teszi ki – a feladat helyes megoldása tehát kulcsfontosságú a jó érettségi osztályzat – és így az egyetemi felvételi – megszerzése szempontjából.

kifejezetten tévesen, mert a már sokszor idézett Kemény-féle kutatás szerint a romák már 1971-ben is ezekben a régiókban éltek a legnagyobb arányban és számban;²³ másrészt pedig a romák lakóhelyi mobilitása, a közhittel ellentétben nem magasabb, mint az össznépszerűségé (Kemény, Janky és Lengyel 2004: 13-14. és 62-63.).

Az iménti, megoldókulcsból származó idézet így folytatódik: „**vagy** [kiemelés az eredetiben – D. Cs. és R. I.] rögzíti, hogy a roma népesség demográfiai robbanása még nem zárult le, és megállapítja, hogy a nagy gyerekszám is szegénységre hajlamosító tényező”. A feladattal kapcsolatos útmutató pár bekezdéssel feljebb még azt várta el, hogy „Az elemzés feltárja a településterület és a demográfiai viszonyok alakulása **hogyan függ össze** [kiemelés az eredetiben – D. Cs. és R. I.] a romák hátrányos helyzetével”. A javítókulcsból azonban az összefüggés nem igazán derül ki! Próbáljuk meg az implikációkat összehasonlítani a többségi társadalommal kapcsolatban megfogalmazott, szándékosan nonszensz mondattal: „a magyarság a magas gyerekszám miatt volt szegény a dualizmus korában, de a születésszám csökkenésével a 20. században emelkedett a jólét.” A K19-ben a születésszám csökkenése jelent meg *válságtünetként* – a K20-ban az, hogy a születésszám *nem kezdett el csökkenni*.

Mindazonáltal szükségesnek érezzük annak ismételt leszögezését, hogy a K20 egy társadalmilag fontos kérdést fogalmazott meg egy sokakhoz eljutó közegben, s hogy megközelítése – a fenti kritikai állítások fenntartása mellett is – *nem* tekinthető alapjaiban elhibázottnak (s ezen témával kapcsolatban manapság még ennek is „örülni kell”).

A FORRÁSOK FORRÁSAI

Csak helyeselhető, hogy az emelt szintű útmutatóban – szemben a középszintűvel – „a feladatlapon szereplő források (szöveg, kép, táblázat, adatok, grafikon) *lelőhelyei*” is szerepelnek. Szintén jogosnak tartható, hogy ez nem terjed ki az elsődleges – jórészt tankönyvekben szereplő – szöveges források lelőhelyére (kivéve, ha másodlagos forrásról van szó, de ilyenkor már a feladatlapon szerepel, hogy pl. „X. Y. történész”). Képeknél sincs mindig jelentősége a lelőhelynek,²⁴ adatsoroknál és diagramoknál viszont annál inkább; még ha a diagramot a feladat szerzője rajzolta meg, akkor is érdemes megadni az adatok forrását.

Az emelt szintű megoldási útmutató 5 feladat esetében adja meg a lelőhelyet, ezek között azonban nem szerepelnek az E11, E18 és E20 feladatok diagramjai vagy adatsorai. Utóbbi esetében egy kördiagramról van szó: „A Magyarországról *kivándorlók etnikai megoszlása a századfordulón*”. Szívesen megnéztük volna az adatok lelőhelyét, mivel a feladatban a magyarok 33%-kal szerepeltek, míg az általunk ismert adatsorban az 1899-1913-as korszakra nézve a magyarok aránya csak 26,8% volt (Puskás 1982: 63-64.). Csak következtetni tudunk arra, hogy az E20 adatsora nem vette tekintetbe a horvátországi

²³ Csak két régióban nőtt mind a romák száma, mind a teljes roma népességen belüli aránya: az északi régióban, illetve a Nyugat-Dunántúlon (az utóbbi nem éppen „szegényebb terület”); minden más régióban – így a K20 térképén hangsúlyosan ábrázolt Dél-Dunántúlon is – nőtt ugyan a romák száma, csökkent azonban arányuk a cigány népességen belül. Egyetlen kivétel az Alföld, ahol a romáknak nem csak az aránya csökkent, de az abszolút száma is stagnál már 1971 óta – márpedig a K20 térképén ábrázolt, az országos átlagnál nagyobb arányú cigány népességgel jellemezhető területek jókora része az Alföldre esik.

²⁴ Bár e sorok szerzői tárgyaltak már olyan jogással, aki a legteljesebb komolysággal állította: elvileg akkor is kellene pl. a Louvre engedélye, ha egy képet akarunk közölni a *Mona Lisáról*.

adatokat²⁵ (mindez persze kissé szórásalhasogatás, mivel mindkét adatsor alkalmas a legfontosabb információ érzékeltetésére: a magyarok alul-, a nemzetiségek felülreprezentáltak voltak a kivándorló népességben.)

A középszintű feladatok szerzői egy ponton maguk is szembesülhettek azzal, hogy miért lenne szükséges a források lelőhelyének megadása: kiderülhetett volna, hogy a K10-es feladat térképébe *az eredeti kiadásban* került egy hiba. A hibára valószínűleg az érettségi megírása és a javítási-értékelési útmutató nyilvánosságra hozatala közötti mintegy 24 órában derült fény, mert a javítókulcsban már szerepel a hiba, annak eredete és az, hogy emiatt mely kérdésre lehet elfogadni kétféle választ is.

KONKLÚZIÓ

Összegezve azt állapíthatjuk meg, hogy az érettségi számonkérés rendszere egyrészt az oktatáspolitikai elvek zűrzavarának egyik áldozatának tekinthető, ami erősen behatárolja az írásbeli érettségi tételek és megoldókulcsok szerzőinek mozgásterét. Másrészt viszont e szerzők maguk is fokozzák az ellentmondásokat, amikor – az erre alapvetően alkalmatlanul szűk mozgástéren belül – egy fordulatot hajtottak végre a forrásanyag csökkentésével és jelentőségének leértékelésével. Véleményünk szerint e fordulat pedagógiai haszna megkérdőjelezhető, kommunikálásának elmaradása pedig erősen problematikus. A feladatokkal kapcsolatos tartalmi kritikáink többsége is e fordulattal hozható összefüggésbe.

HIVATKOZÁSOK

AZ ÉRETTSÉGI FELADATOK HOZZÁFÉRHETŐSÉGE [LETÖLTVE: 2013-05-13]

Középszintű feladatlapok: http://dload.oktatas.educatio.hu/erettsegi/feladatok_2013tavasz_kozep/k_tort_13maj_fl.pdf

Középszintű javítási-értékelési útmutató („javítókulcs”):

http://dload.oktatas.educatio.hu/erettsegi/feladatok_2013tavasz_kozep/k_tort_13maj_ut.pdf

Emelt szintű feladatlapok: http://dload.oktatas.educatio.hu/erettsegi/feladatok_2013tavasz_emelt/e_tort_13maj_fl.pdf

Középszintű javítási-értékelési útmutató („javítókulcs”):

http://dload.oktatas.educatio.hu/erettsegi/feladatok_2013tavasz_emelt/e_tort_13maj_ut.pdf

TOVÁBBI HIVATKOZÁSOK:

Dupcsik Cs. (2007). Szemzőgek. Történelem– és földrajztankönyvek Balkán-képeről. *Iskolakultúra*, 1, 96-104. Hozzáférhető:

http://epa.oszk.hu/00000/00011/00111/pdf/iskolakultura_EPA00011_2007_01_096-104.pdf [Letöltve: 2013-05-25]

Dupcsik Cs. (2009) *A magyarországi cigánység története. Történelem a cigánykutatások tükrében, 1890–2008*. Budapest: Osiris.

Dupcsik Cs. és Repárszky I. (2013) *Érettségi történelem feladatsorok középfokon*. Budapest: Raabe/MRO Historia.

²⁵ Mivel a Puskás-féle adatokban a horvát-szlovén népesség a kivándorlók között: 16,6%, a szerbeké 2,4%, míg a K20-ban csak horvátok és szerbek szerepelnek, együtt is csak 2,6%-kal.

- F. Dárdai Á. és M. Császár Zs. (2006) Magyar történelem és földrajz tankönyvek Balkán-képe. *Iskolakultúra* 7-8, 179-191. Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/00000/00011/00106/pdf/iskolakultura_EPA00011_2006_07_08_179-191.pdf [Letöltve: 2013-05-25]
- Kemény I. (1996) Cigánynak lenni. in: Andorka R., Kolosi T. és Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi riport 1996*. Budapest: TÁRKI – Századvég. 352-380.
- Kemény I., Janky B. és Lengyel G. (2004) *A magyarországi cigányság, 1971-2003*. Budapest: Gondolat – MTA ENKI.
- Kerettanterv (2013) *Történelem, társadalmi és állampolgári ismeretek. Kerettanterv a gimnáziumok 9-12. évfolyama számára*. Hozzáférhető: http://kerettanterv.ofi.hu/3_melleklet_9-12/index_4_gimn.html [letöltve: 2013-01-23]
- KSH (1996) *Magyarország népessége és gazdasága. Múlt és jelen*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Puskás J. (1982) *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokba*. Budapest: Akadémiai.
- Száray M. és Kaposi J. (é. n.) *Történelem IV. Középszintű, 12. évfolyam*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.